

РОЗДІЛ 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 336.743

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/56>

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

FEATURES OF THE INTERNATIONAL CRYPTOCURRENCY MARKET: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS IN UKRAINE

Антонов А.О., студент III курсу факультету приватного права та підприємництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Чарченко Є.В., студентка III курсу факультету приватного права та підприємництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дамірчиєв Мушфік Іскандер огли, д.ю.н., професор,
доцент кафедри фінансового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стрімкі технологічні зміни останніх десятиліть дедалі більше трансформують нашу реальність. Більшість звичних сфер нашого життя набувають нових форм. Не є виключенням сфера фінансів. Зміни, яких зараз активно зазнають фінансові сектори більшості розвинених країн пов'язані, у тому числі, з появою нового явища «криптовалюта». Відповідно сучасні реалії вимагають вирішення низки питань, пов'язаних з правовою природою, особливостями даного виду активу, режимами їх функціонування.

У статті розглянуто найпоширеніші визначення поняття «криптовалюта», проаналізовано українське законодавство та наукові праці вітчизняних вчених на предмет закріплення даної дефініції. У ході аналізу літератури зроблений наступний висновок: складність створеної технології викликає труднощі у визначенні правової природи досліджуваного поняття та відповідно формулювання єдиного визначення. Цим, зокрема, обумовлюється наявність різних підходів правового регулювання відносин, пов'язаних із функціонуванням криптовалюти. На прикладі таких країн як, Японія, Швейцарія, Велика Британія, Китай та США, проаналізовано особливості наступних підходів: економічно орієнтованого, спостереження, мінімізації ризиків та обмежувального. Також розглянуто іншу класифікацію моделей регулювання криптовалюти та виокремлено п'ять найбільш поширених: репресивну, ліберальну, консервативну, модель легального обігу та дозвільну.

Зважаючи на євроінтеграційний напрямок розвитку нашої держави та набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС, особливо актуальним є аналіз європейського підходу регулювання віртуальних активів. Зокрема в статті згадано комплексне зведення правил регулювання криптовалюти MiCA, головні цілі цього документу та його застосовність. Зроблено комплексний аналіз стану законодавчого регулювання даної сфери в Україні шляхом аналізу закону «Про віртуальні активи» та сформовано власні думки щодо перспектив розвитку криптоіндустрії в майбутньому. Насамкінець зазначено роль криптовалюти як додаткового, але потужного джерела допомоги нашій державі та наблизенні України у перемозі у війні, яку розгорнула рф.

Ключові слова: цифрові технології, фінанси, блокчейн, віртуальні активи, цифрові гроші, грошовий сурогат, MiCA, правове регулювання.

The rapid technological changes of recent decades are increasingly transforming our reality. Most of the usual spheres of our life are taking on new forms, in particular, the sphere of finance is no exception. The changes that the financial sectors of most developed countries are currently actively undergoing are connected, in particular, with the emergence of a new financial instrument, "cryptocurrency". Accordingly, modern realities require the solution of a number of issues related to the legal nature, features of this type of asset, modes of operation of cryptocurrency.

In this article, the most common definitions of the concept of "cryptocurrency" are considered, Ukrainian legislation and scientific works of domestic scientists are analyzed for the purpose of establishing this definition. During the analysis of the literature on the above issue, the following conclusion was made: the complexity of the created technology causes difficulties in understanding the legal nature of the studied concept and, accordingly, formulating a single definition. This, in particular, determines the presence of different approaches to the legal regulation of cryptocurrency activity. On the example of such countries as: Japan, Switzerland, Great Britain, China and the USA, the features of the following approaches are analyzed: economically oriented, surveillance, risk minimization and restrictive. In addition, another classification of cryptocurrency regulation models was considered and the five most common ones were singled out: repressive, liberal, conservative, model of legal circulation and permissive.

Taking into account the European integration direction of the development of our country and Ukraine's acquisition of the status of a candidate for EU membership, the analysis of the European approach to the regulation of virtual assets is particularly relevant. In particular, the article mentions a comprehensive summary of MiCA cryptocurrency regulation rules, the main goals of this document and its applicability. A comprehensive analysis of the state of legislative regulation of this sphere in Ukraine was made by analyzing the law "On Virtual Assets" and formed own opinions regarding the prospects for the development of the crypto industry in the future. In the end, the role of cryptocurrency as an additional but strong source of assistance to our state and bringing Ukraine closer to victory in the war launched by the Russian Federation is briefly mentioned.

Key words: cryptocurrency, blockchain, virtual assets, digital money, monetary surrogate, MiCA regulation, legal regulation.

Постановка проблеми. Бурхливий та інтенсивний розвиток цифрових технологій призвів до багатьох значущих наслідків. Одним із таких стала поява криптовалюти, яка продовжує набирати популярності, витісняючи традиційну валюту на другий план. Україна, як і багато інших

країн світу, не залишається осторонь глобальних технологічних і фінансових тенденцій, зокрема розвитку ринку криптовалют. Більш того, для України характерним є економічне та соціальне сприйняття криптовалюти, оскільки наша держава займає високі позиції у користуванні даним

фінансовим інструментом серед багатьох інших країн та активно підтримує цифровізацію в багатьох секторах державного управління та бізнесу. Проте незважаючи на наявні позитивні тенденції, зростаючий інтерес до криптовалют та її популярність породжують дискусії щодо правового регулювання ринку віртуальних активів, адже в Україні на даний момент, ще не створено повноцінної правової основи її виробництва, обігу та користування, а подібна невизначеність призводить до появи значних ризиків як для учасників ринку у зв'язку з його тінізацією, так і для держави у зв'язку з недотриманням податків, які даний сектор може принести до економіки.

Стан опрацювання. Окремим аспектам правового регулювання ринку криптовалют приділяло увагу багато науковців з галузі права, економіки та інших сфер, зокрема: Галушка Є. О., Дмитрик О. О., Довгань Б. В., Дунаєв І. В., Ісаєв А. М., Калаченкова К. О., Кудь А. А., Логойда В. М., Овчаренко А. С., Пакон О. Д., Поліщук К. О., Рядінська В. А., Самсін І. Л., Севастьяненко О. В., Спільник І., Токарева К. О., Ярошук О. та ін. Проте варто визнати, що через новизну та специфіку криптовалют, а також через те, що Закон України «Про віртуальні активи» не вступив у чинність, питання правового регулювання ринку криптовалют в Україні та аналіз закордонного досвіду щодо даного питання є недостатньо розкритими, а відповідні дослідження не можна назвати вичерпними, тому є необхідність подальшої роботи та дослідження через динамічні зміни українського криптовалютного ринку.

Метою статті є аналіз особливостей міжнародного ринку криптовалют, дослідження сучасного стану та перспектив розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним із результатів стрімких технологічних змін останніх двох десятиліть стала поява криптовалют як особливого виду активу. Незважаючи на розповсюдженість, складність технології створює багато проблемних моментів на шляху визначення фінансово-правової природи криптовалют. Це, зокрема, підтверджується тим, що на сьогодні у світі навіть не сформовано єдиного чіткого поняття «криптовалюти».

Так, звернувшись до інтернет ресурсів можемо знайти наступні визначення:

- одне з найбільш авторитетних та відомих фінансово-економічних видань «Forbes» надає таку дефініцію криптовалют: «цифрові (digital) гроші, які базуються на технології Блокчейн (Blockchain)» [1, с. 5];

- провідне фінансове інтернет-видання «Investopedia» визначає криптовалюту як цифрову або віртуальну валюту, яка характеризується тим, що використовує криптографію для забезпечення безпеки та є децентралізованою, що, теоретично зменшує ризики урядового впливу та маніпуляцій [1, с. 5];

- міжнародне видання з аналізу фінансових ринків Insider.pro вважає, що «криптовалюта є видом цифрових грошей. У ній використовуються розподілені мережі і публічно доступні журнали реєстрації угод. Ключові ідеї криптографії поєднані в них з грошовою системою заради можливості створити безпечну, анонімну та потенційно стабільну віртуальну валюту» [2, с. 635].

У вітчизняному законодавстві відсутнє визначення криптовалют, натомість застосовується інше: віртуальні активи. Уперше це визначення було закріплене в законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» і має наступний зміст: «цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей» [3]. У законі «Про віртуальні активи» [4] дане поняття позначається як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі.

Як бачимо, саме поняття «криптовалюта» у даному законі взагалі не згадується. Відповідно відсутність дефініції, закріпленої на законодавчому рівні стає підґрунтям для множинних тлумачень і породжує певну правову невизначеність щодо співвідношення категорій «віртуальних активів» та «криптовалюти» [5].

Деякі дослідники цієї тематики ототожнюють дані категорії, хтось притримується думки про співвідношення останніх як цілого та частини, дехто ставить питання «чи взагалі категорія «віртуальні активи» охоплює категорію «криптовалюта»?». Як зазначає Логойда В., посилюючись на праці Овчаренко А.: «Віртуальні активи не обмежуються лише криптовалютами і включають ще такі об'єкти, як віртуальні товари (різного роду ігрові активи, облікові записи (accounts) користувачів, стікери тощо), віртуальні токени, доменні імена [6, с. 97].

Отже, можемо констатувати, що єдиної думки з приводу визначення поняття «криптовалюти» наразі немає. Дане явище розглядається різними науковими спільнотами, в різних країнах по-різному: як віртуальна валюта, як засіб платежу, транзакційний протокол, новий вид грошей, грошовий сурогат, віртуальний товар, нематеріальний актив, фінансовий цифровий актив [7].

Відповідно від розуміння правової природи криптовалюти залежать механізми регулювання криптовалютної активності. Умовно можна виокремити наступні підходи:

Економічно орієнтований підхід передбачає підтримку криптовалют, інтеграцію криптоіндустрії в національну економіку, дозволяючи даній сфері розвиватись та забезпечуючи для цього належні умови. За такого підходу впровадження криптовалюти відбувається без створення спеціального законодавства, всі необхідні зміни у більшості випадків вносяться до актів, що вже регулюють фінансову діяльність у державі [8].

Підхід спостереження або підхід так званих «регуляторних фінтех-пісочниця» полягає в створенні спеціальних правових зон для криптоіндустрії для попереднього спостереження регуляторами за її розвитком і лише потім за необхідності впровадження законодавчого регулювання. Яскравим прикладом використання даного підходу є Швейцарія, деякі штати Америки, наприклад штат Вайомінг [8].

Підхід до мінімізації ризиків вирізняється нейтральним або нейтрально-позитивним ставленням до криптовалют. Концепція цього підходу також ґрунтується на мінімально необхідному законодавчому контролі ринку віртуальних активів, задля того, щоб не перешкоджати розвитку криптоіндустрії. До країн із нейтральним правовим середовищем належить зокрема Великобританія [8].

Останнім підходом щодо регулювання криптовалют за даною класифікацією є обмежувальний. Сама назва підходу говорить за його зміст, що полягає в стримуванні розвитку або навіть повній чи частковій забороні діяльності, пов'язаної з криптовалютами. Його дотримуються переважно ті держави, які сприймають криптоіндустрію як певну загрозу власній фінансовій стабільності. Прихильником даного підходу є Китай, де 2017 року влада КНР заборонила проведення ICO і діяльність криптовалютних бірж. Попри те, що в Китаї є правове визначення біткоіна як віртуального товару, – будь-які операції з криптовалютою на території КНР незаконні [8].

Відповідно до іншої класифікації, в основу якої закладені визначальні операції з криптовалютами та відповідні засоби щодо їх регулювання, виокремлюють п'ять моделей регулювання:

- репресивна модель передбачає повну заборону на обіг криптовалют. Вона, зокрема, застосовується у Болівії та Бангладеш [9, с. 52];

- консервативна модель дозволяє купівлю-продаж криптовалют через криптообмінники, але незважаючи на це криптовалюта в країнах, де діє така модель не визна-

ється ні активом, ні легальним засобом платежу, максимум – товаром, як, наприклад, у Китаї [9, с. 52];

- ліберальна модель передбачає визнання криптовалют як цифрових грошових одиниць і проведення з ними більшості операцій обігу, але не як із легальним платіжним засобом. Цієї моделі дотримуються, зокрема, у більшості країн ЄС, Україні, Канаді та США. Так, у ЄС заборонено введення криптовалют в обіг нарівні з фіатними грошима до того часу, поки не будуть оцінені усі ризики від їх запровадження, при цьому обмін традиційних валют на біткоїн звільняється від сплати ПДВ. У Канаді біткоїн визначається як нематеріальний актив, а транзакції з ним – як бартер. У США криптовалюти прирівняні до цінних паперів у цифровій формі. Вони використовуються як засоби обміну, одиниці обліку та засоби накопичення [9, с. 53];

- модель легального обігу криптовалют передбачає їх визнання криптовалютою як активу і/або легального платіжного засобу. Цю модель першою запровадила Швейцарія, офіційно визнавши криптовалюти, потім – Японія. Нині її також дотримуються, наприклад, у окремих штатах США, Великій Британії та Австралії. У Швейцарії криптовалюти розглядаються як фінансовий актив, прирівняний до іноземних валют. Дозволено всі операції з криптовалютами, навіть їх обмін на фіатні гроші. У Великій Британії за біткоїн можна придбати товари, розплатитись за навчання в університеті і провести ще цілий ряд інших розрахунків, але на торгівлю криптовалютою на біржі потрібна ліцензія від Управління фінансового регулювання та нагляду (FCA) [9, с. 53];

- дозвільна модель вперше у світі була запроваджена 7 вересня 2021 року у Сальвадорі, де біткоїн став офіційним засобом платежу нарівні з доларом США як офіційною валютою [9, с. 54].

Проаналізувавши підходи до регулювання криптовалют, що існують на сьогодні в різних країнах світу, звернемо увагу на те, що зважаючи на євроінтеграційний вектор розвитку України актуальним питанням є відповідність нашого правового регулювання європейським стандартам. Загалом на загальному європейському рівні донедавна не існувало жодних зведених правил регулювання крипторинку. Те, що було складалось з різноманіття нормативно-правових актів, роз'яснень та настанов, що містились в законодавстві різних держав-членів ЄС. Відносно нещодавно регулювання криптоактивів зазнало змін і на сьогодні врегульовується на основі єдиних правил та принципів МіСА [10]. Головними цілями цього документу є [10]:

- гармонізація європейських стандартів для емісії та обігу різних типів віртуальних активів;
- укріплення підґрунтя для підтримки інновацій та впровадження нових технологій;
- захист прав споживачів та інвесторів.

МіСА будуть застосовувати до юридичних та фізичних осіб, а також бізнесу, що займається емісією криптоактивів, допуском до торгівлі або наданням послуг, пов'язаних з криптоактивами в ЄС. Нові правила також поширюватимуться на ринкові зловживання, пов'язані з будь-якими видами транзакцій або послуг: маніпулюванням та інсайдерською торгівлею. Розуміння змісту цих правил принаймні на базовому рівні є важливим, адже зважаючи на отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС, норми українського законодавства щодо криптовалютної індустрії необхідно буде адаптувати до європейських стандартів. Зокрема, з урахуванням МіСА [10].

Впровадження регулювання ринку криптовалют в Україні є надзвичайно важливим, враховуючи широке використання даного інструменту серед населення [11]. Дані рейтинги платформи Chainalysis відображають важливість даного ринку в Україні, оскільки наша держава постійно займає дуже високі місця за загальною

криптовалютною активністю. Зокрема, в 2020 році, ще до повномасштабного вторгнення, Україна серед 154 країн займала перше місце у світі за даним критерієм, що вказує на «дружнє» ставлення нашої держави до криптовалют та її використання [12]. У 2021 році Україна посідала 4 місце, у 2022 – третє. А відповідно до звіту за 2023 рік Україна, незважаючи на продовження повномасштабної війни, все одно продовжує займати високе п'яте місце за цими показниками [13].

На сьогодні в Україні відбувається процес формування правового регулювання криптовалютної індустрії. Так, 17 лютого 2022 року було ухвалено Закон «Про віртуальні активи» [4], який до цього був ветований і повернутий президентом з причин недоцільності створення нового регулюючого органу та необхідності віднесення питань до компетенції Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. 15 березня 2022 року даний закон все ж був підписаний президентом, що розцінюється як важливий крок на шляху виведення даного сектора із тіні та запуску легального ринку криптовалют в Україні. Значення даного Закону полягає в тому, що він створює підґрунтя та напрями для подальшого формування правового поля над ринком криптовалют.

Однак варто зазначити, що даний Закон ще не набув чинності у зв'язку з неприйняттям змін до податкового законодавства. Річ у тому, що Закон «Про віртуальні активи» [4] має набрати чинність лише з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами». Були певні намагання з боку парламентарів внести відповідні зміни до податкового законодавства, проте варто визнати, що успіхом вони не увінчались. Щоб це стало можливим, потрібні зміни у Податковий та Цивільний кодекси.

На даний момент визначені суб'єкти: Нацкомісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифровізації, Нацбанк та парламентарі готують оновлення законодавчого регулювання криптовалют. З цією метою були використані ключові підходи, структура та визначення з регламенту Європарламенту щодо регулювання криптоактивів МіСА.

У парламенті зареєстровано два законопроекти (№ 10225 та № 10225-1). Хоча вони мають спільну мету – запровадження дієвого ринку криптовалют та визначення правил їхнього оподаткування, дані законопроекти відображають різні підходи та концепції.

Так, проект закону № 10225, який відповідає позиції Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, вводить 18% податок на прибуток від продажу криптовалют, а також 1,5% воєнний збір, а функції регуляторів здійснюватимуть Національний банк та Національна комісія з цінних паперів. Дані положення викликали значний резонанс та критику в українському середовищі через занадто високий рівень ставок оподаткування, що у свою чергу аж ніяк не стимулюватиме легалізацію криптовалют, не відповідатиме потребам ринку та не розвиватиме українську економіку [14].

Замість цього, альтернативний законопроект № 10225-1, який розроблений з ініціативи Міністерства цифровізації, як регуляторів ринку криптовалют визначає Мінцифру та НБУ (повністю виключаючи Нацкомісію з цінних паперів та фондових ринків), а в контексті оподаткування відображено абсолютно інший підхід, відповідно до якого єдина базова ставка оподаткування зростатиме поступово. Тобто це означає, що вона становитиме 5%; протягом перших 3 років після прийняття, потім вона становитиме 9% протягом 5 наступних років і лише після цього зросте до 18%. Це запроваджується з метою надання можливості адаптуватися до нових умов для роботи і розвитку ринку та даної індустрії, а подібні зміни можуть збільшити надходження до бюджету, а також позитивно

позначитись на інвестиційній привабливості України з погляду іноземних криптофірм і стати драйвером потужних інвестицій [14].

Питання необхідності правового регулювання криптовалюти в Україні досягає ще більшої своєї важливості ще й через те, що криптовалюта відіграє досить помітну роль у допомозі Україні під час війни.

Аналітична компанія Elliptic підрахувала, що українськими силами було отримано понад 212 млн. дол. у криптовалюті. Дані кошти охоплюють цілий спектр різноманітних сфер: закупівля бронжетикетів, шоломів, обладнання для розмінування, безпілотників, медичне-, радіообладнання тощо. Також величезні суми жертв у криптовалюті спрямовуються на допомогу постраждалим [15].

Дані надходження нерозривно пов'язані з перевагами криптовалюти. Перш за все, цей фінансовий інструмент надає можливість вільного, швидкого та анонімного руху коштів, що дозволяє уникнути зайвих бюрократичних процедур та обмежень банківської системи, що безумовно сприяє благодійній допомозі [16]. Більш того, характерний децентралізований характер криптовалют перетворює їх на швидкий і зручний засіб для переміщення грошей у зони конфліктів і катастроф. Також криптовалюта, особливо в перші дні війни в умовах нестійкості та нестабільності фінансової системи та інфляції, стала для багатьох людей своєрідним сховищем коштів, що вказує на безпечність даної альтернативи [16].

Тому в сучасних умовах враховуючи високий ступінь криптовалютної активності, що є характерною тенденцією для України вже протягом кількох років, та величезний потенціал користі, яку в перспективі наша держава

може отримати в результаті користування даним активом, законодавче регулювання обігу криптовалюти, яке станом на зараз викликає багато запитань та знаходиться в процесі свого формування, має величезне значення.

Висновки. Таким чином, констатуємо відсутність єдиного визначення поняття «криптовалюти». Сьогодні дане явище розглядається по-різному: як віртуальна валюта, як засіб платежу, транзакційний протокол, новий вид грошей, грошовий сурогат, віртуальний товар, нематеріальний актив, фінансовий цифровий актив. Виходячи з різного розуміння правової природи криптовалюти, існують і різні підходи щодо регулювання криптовалютної активності: економічно орієнтований, підхід спостереження (підхід «регуляторних фінтех-пісочниць»), підхід до мінімізації ризиків (нейтральний) та обмежувальний підхід. Також існують різні моделі регулювання: репресивна, консервативна, ліберальна, модель легального обігу та дозвільна модель.

Зважаючи на євроінтеграційний вектор розвитку України, норми українського законодавства щодо криптовалютної індустрії необхідно буде адаптувати до європейських стандартів, головним чином до правил та принципів MiCA. Україна, незважаючи на стабільно високі місця у світі за криптоактивністю, знаходиться лише в процесі формування правового регулювання криптовалютної індустрії. На сучасному етапі характерною є боротьба між двома законопроектами, в основу яких покладено абсолютно різні підходи щодо оподаткування криптовалюти і результат цієї боротьби матиме неймовірно велике значення, враховуючи перспективність розвитку криптоіндустрії в цілому та її значення в пришвидшенні нашої перемоги зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стефашин Д.І., Артьомова Т.І. Криптовалюти: зміст, перспективи поширення та застосування : кваліфік. роб. Київ, 2022. 38 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f59aebca-c95f-460f-900f-d2e46d035d7b/content> (дата звернення: 10.12.2023).
2. Галушка Є.О., Пакон О.Д. Сутність криптовалюти та перспективи їх розвитку. «Молодий вчений», 2017. № 4 (44). С. 634–638. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/147.pdf> (дата звернення: 10.12.2023).
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019. № 361-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 10.12.2023).
4. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022. № 2074-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 15.12.2023).
5. Дмитрик О.О. Віртуальні активи і цифрові активи: до питання про співвідношення понять. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 2 (17). С. 248–254. URL: <https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/403/353> (дата звернення: 15.12.2023).
6. Калаченкова К. О., Довгань Б. В. Щодо визнання криптовалюти засобом платежу на території України: теоретико-правове обґрунтування. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 95–103. URL: <https://jpcchdnu.donpu.edu.ua/article/view/13275/13183> (дата звернення: 10.12.2023).
7. Дмитрик О.О., Ісаєв А.М. Віртуальні активи, цифрові гроші, платіжні системи: деякі аспекти правового регулювання. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 149–154. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.29> (дата звернення: 10.12.2023).
8. Як у світі регулюють криптовалюти і коли цього очікувати в Україні? : веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/1/668690/> (дата звернення: 10.12.2023).
9. Захарченко В.І. Регулювання криптовалют як механізм нейтралізації їх слабких сторін: модельний підхід. *Збірник наукових праць ЧДУ*. 2022. Вип. 65. Серія: Економічні науки. С. 46–60.
10. ЄС затвердив єдині правила для криптоактивів. Як це вплине на європейський та український ринок : веб-сайт. URL: <https://forbes.ua/innovations/mica-dlya-kripti-es-zatverdiv-edini-pravila-dlya-kriptoaktiviv-yak-tse-vpliv-na-evropeyskiy-ta-ukrainskiy-kriptorinok-poyasnyuyut-yuristi-daniil-voloshchuk-ta-vyacheslav-zlatin-21042023-13236> (дата звернення: 10.12.2023).
11. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Київ, 2022. 587 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnnkbpcapcgcglefndmkaj/https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%A0%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5/VirtualAssets.pdf> (дата звернення: 25.12.2023).
12. Глобальний індекс впровадження криптовалют 2020. *Географічний звіт Chainalysis про криптовалюту за 2020 рік*. URL: <https://www.chainalysis.com/blog/2020-global-cryptocurrency-adoption-index-2020/> (дата звернення: 25.12.2023).
13. Глобальний індекс впровадження криптовалют за 2023 рік. *Географічний звіт Chainalysis про криптовалюту за 2023 рік*. URL: <https://www.chainalysis.com/blog/2023-global-crypto-adoption-index/> (дата звернення: 25.12.2023).
14. Новиков С. Регулювання віртуальних активів в Україні: чому це важливо та яких змін чекає ринок. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/regulyvannya-virtualnih-aktiviv-ukrayini-1703228270.html> (дата звернення: 25.12.2023).
15. Криптопожерти в Україну та росію: розбивка цифр. *Elliptic*. 2023. URL: <https://www.elliptic.co/blog/analysis/crypto-donations-to-ukraine-and-russia-breaking-down-the-numbers> (дата звернення: 25.12.2023).
16. Фурман А. Горбатенко А. Біткоїн і війна: як Україну рятує крипта і чи допомагає росії обійти санкції? *Юридична Газета online*. № 1–2. С. 759–760. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciune-pravo-telekomunikaciyi/bitkoin-i-viyna-yak-ukrayinu-ryatue-kripta-i-chi-dopomagaie-rosiyi-obiyti-sankcii.html> (дата звернення: 25.12.2023).